

Fig. 1. Skrave. Ydre, set fra sydost.

P. N. 1923

SKRAVE KIRKE

FRØS HERRED

Kirken, der indtil 1904 var *anneks* til Rødding, hørte for 1864 og på ny efter 1920 til Ribe stift. Den lå under kantoriet og betalte ifølge »Ribe Oldemoder«s kirkeliste en afgift på 4 sk. engelsk (jfr. Nustrup p. 642). Om patronatsforholdene i middelalderen vides intet, men ved reformationen er den formentlig kommet under landsherren, fra 1544 hertug Hans, og efter 1580 kongen, der besatte embedet umiddelbart gennem danske kancelli.

Forskellige *sagn* knytter sig til de to billedkvadre i korets østmur (sml. p. 721). Præsteberegningen til Thurah 1754 beretter, at de »tvende Fruentimmer udhugne i Sten« på den østre ende af kirken, efter »de gamles Tradition« var to jomfruer, hvoraf den ene skal have bygget kirken, den anden lagt en bro over Kongeåen ved Skodborg, hvoraf endnu (1754) ses stumper af gamle pæle i åen. Ifølge en variant¹ af sagnet skal kirken være opført af to jomfruer, der var uenige om, hvor kirken skulde bygges; de kobled da to kalve sammen, og der hvor disse lagde sig, nemlig i krydset mellem vejene fra Hjerting, Skodborg, Københoved og Langetved, opførte de kirken. Herfra skal mundheldet stamme: Det står midt i vejen lige som Skrave kirke. En anden tradition, omtalt af Rhode (p. 452), meddeler, at kirkens bygmester skal være dronning Dagmar, og et sagn² forbinder da også dronningens og Valdemar Sejrs navne med de to billedkvadre. Til bygningen skal der være anvendt tiloversblevne materialer, »skravninger«, fra de andre kirker, som dronningen lod opføre, og derfra skal kirken have fået sit navn(!).

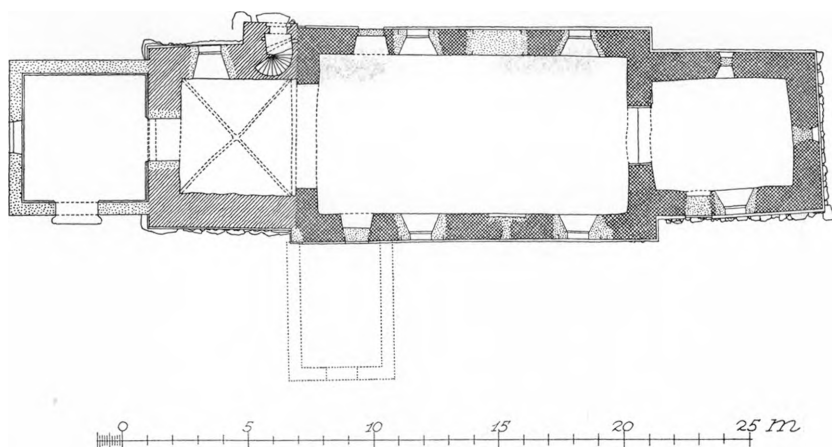

Fig. 2. Skrave. Plan. 1:300. Målt af Erik Hansen 1952.

Ifølge nyere optegnelser i Dansk Folkemindesamling³, vedrørende den tilmurede nord-dør, skulde denne hidrøre fra, at to herremænd, der ikke kunde enes, vilde have hver sin dør. En tilsvarende meddelelse knytter beretningen til to uenige munke.

Skrave kirke ligger mellem byerne Københoved og Langetved, omtrent midt i sognet, som er temmelig langstrakt i nordvestlig-sydøstlig retning, og når man nærmer sig kirken, ser det virkelig ud, som om den »stod« midt i vejen; den middelalderlige Skrave by forsvandt inden 1580. Kirkegården, der ligger på sydskråningen⁴ af et ret anseligt bakkedrag, er helt planeret i forrige århundrede; den hegnes siden 1872 af tjørnebevoksede jorddiger med en udvendig skal af kløvet kamp; på en sten lige syd for indgangen læses 1872 og Petersen⁵. Lige vest for kirken findes kirkegårdens eneste indgang, der mod egnens sædvane er en muret portal med køreport og fodgængerlåde; portalen, der muligvis indeholder en middelalderlig kerne, har uregelmæssigt fladrunde åbninger med fals på indersiden og markerede vederlags- og slutsten på ydersiden; en lille gesims, som består af rektant over kvartrundstav, afslutter murværket under det teglhængte saddeltag og de små, svungne gavle med topspir; portalens øvre del er i krydsskifte og skal muligvis henføres til 1690, da kirken og kirkegårdsmuren fik en stor istandsættelse⁶ (sml. p. 722); gotiserende støbejernslåger fra 1864. Et korstræ for lågen omtales 1836⁷.

†*Kirkerist*. 1832 indkøbtes fire stykker egetræ til rammen under risten⁷.

Gæstestalden, der nævnes 1858—59 og fem år senere⁸, er sikkert identisk med den nuværende kirkestald, som ligger vest for kirkegårdsportalen; den er opført af små sten og tækket med bølgeblik.

Kirken består af romansk kor og skib, gotisk tårn og et våbenhus på tårnets vestside fra 1890; et våbenhus i syd blev nedrevet samme år. Kirken har en mindre afvigelse til syd.

Fig. 3. Skrave. Ydre, set fra sydvest.

E. M. 1952

Den romanske bygning er udvendig af *kvadre*, indvendig af *rå kamp* over en godt 45 cm høj, attisk profileret sokkel (p. 257, fig. 23—24); vestgavlens kvaderbeklædning blev nedrevet ved tårnets opførelse, og store partier af de øvrige murflader er omsat; korets og skibets murhøjde over soklen er ca. 4,4 m. Af oprindelige vinduer er der bevaret tre, korets østre og nordre samt et på skibets sydside, hvis placering tyder på, at hver langmur har haft tre vinduer; de har alle monolitsålbænk og -overligger; den udvendige højde er 106—08 cm, bredden i koret 60—62, i skibet kun 48, og deres sålbænk sidder henholdsvis 204 og 244 cm over soklen; korets nordvindue er 150 cm højt indvendig. Koret har i syd en præstedør, hvis ydre karme er helt ødelagt ved omsætning, men den bryder soklen ligesom skibets to døre; den vandret afdækkede nordre er 180 cm høj over soklen, og syddøren har en tilsvarende højde målt til vederlaget for den forsvundne afdækning, der enten må have været et tympanon eller som i Øster-Lindet (p. 692) et stik af krumhugne kvadre; indvendig har alle tre døre vandret afdækning. Den svagt tilspidsede triumfbue er forsynet med skråkantet sokkel og profilerede kragbånd (vekslende rundstave og huller, p. 257, fig. 4). I vestsiden af karmene er der, godt 20 cm under kragbåndene, hugget en firkantet, 10—12 cm stor fordybning, der må have tjent til fastgørelse af korgitret (sml. p. 725); 90 cm under hullet i nordvangen er der endnu et af samme højde, men 28 cm langt. Den nederste sten i nordvangens østhjørne er en hjørnesokkelkvader, svarende til dem under kirkens udvendige hjørner, men stenen har sin oprindelige overside vendt mod øst; dette sidste sammenholdt med buens tilspidsede form tyder på en omsætning. Af taggav-

E. M. 1952

E. M. 1952

Fig. 4—5. Skrave. Billedkvadre i korets østgavl (p. 721).

lene er korets østre og skibets vestre i behold, den sidste dog skalmuret på ydersiden ved tårnets opførelse.

Billedkvadre (fig. 4—5). I to af korgavlens kvadre, anbragt ved taggavlens fodlinie, er der to smukt udførte hoveder, det ene forestillende Kristus med korsglorie, det andet (i nord) en biskop med bispehue og glorie (jfr. p. 718). Begge hoveder er anbragt på den ene ende af en kvader, og den nuværende placering i muren kan godt være den oprindelige; kvaderhøjden er 35 cm. — En figur af form som et halvt solur er indhugget i en kvader på skibets sydside, lidt vest for døren; kvaderen er ca. 100 cm lang; i samme mur er der to kvadre med en lille fals i den ene kant.

Tilføjelser og ændringer. I gotisk tid, muligvis o. 1400—50, blev der rejst et lille, lavt tårn ved skibets vestgavl, og i forbindelse hermed nedtoges som nævnt hele kvaderbeklædningen på gavlen, og stenene anvendtes sammen med rå kamp og munkesten til nybygningen. Tårnrummet, som står i forbindelse med skibet ved en rundbuet arkade, er dækket af en krydshvælvning, der har vederlag i murene undtagen i øst; ribberne er kvartsten brede og samlet om en lille, rund slutsten; kapperne er ret flade, muret af løbere i skifter, der falder mod isselinien, og på oversiden er der helsten brede, lette overribber. Adgangen til tårnets 2. stokværk er i nord ad en samtidig trappe, som er delvis indbygget i murlivet. Underdøren er fladbuet i spidsbuet spejl, spindelen ca. 12 cm tyk og rund, skakten fortrinsvis muret af løbere, og loftet og overdørens afdækning er muret af fladbuede, stigende binderstik. Væggene i andet stokværk, hvori klokken er ophængt, har en ret usædvanlig udformning, idet den søndre

og nordre har een bred, den vestre tre smalle spareblændinger, som alle er ført helt til murkronen uden afslutning. Lidt over hvælvets issepunkt er der i nord og syd huller for oprindelige ankerbjælker, og svarende til bjælkeoverkant er der i øst og vest riller i muren af eet skiftes højde, som må være bestemt for et bræddegulv. Helt tilsvarende forhold findes lidt under murkronen, og her er vestmurens rille også ført ind i spareblændingerne. Diagonalt stillede bomhuller findes både halvanden meter over hvælvingens top og lige under murkronen; de nederste synes at være blevet tilmuret straks efter tårnets opførelse; til skibets loft er der en rådt brudt åbning. Tårnet er i nyere tid skalmuret med små, røde sten, og derved blev glamhullerne i syd, vest og nord ændrede.

Det lave, firsidede pyramidespir med stærkt udsvajede sider har sikkert fået sin nuværende form 1690, men kan dog være ændret noget efter 1838, da der var planer fremme om en fornyelse af tømmeret⁹. 1689 holdtes der et syn¹⁰ over kirkens brøstfældighed (sml. Rødding p. 706), og af dette fremgår, at kirken var så medtaget på mur og tømmer, at den stod på fald; under den hele øster-ende (koret) var grunden sunket så muren »vil udfalde«, loftet var råd- dent og tårnets bly næsten kun i behold på sydsiden. 1690 blev der sluttet kontrakt med blymester Hans Nielsen om at nedtage spiret og genopbygge det med tømmer og bly; samme år indkøbtes egebjælker, hvoraf een anvendtes til »megiler« (mægler, formentlig konge til spiret), 60 spær, mange fyrredeller, bly og kalk, og det omtales, at værgen Chr. Jessen på egen bekostning har ladet kirken reparere, deri indbefattet tårn og »overværk« (tage) samt muren på flere steder (sml. Rødding p. 706).

Loftet over hele kirken blev fornyet 1743 og atter 1829, da det også blev malet; 1747 nævnes en hovedreparation ved murmester Jørgen Christian i Kolding, 1799 og 1810 andre store, uspecificerede reparationer⁷.

Våbenhuset ved tårnets vestside afløste 1890 et ældre †*våbenhus* foran skibets syddør (Chronik); 1726 betaltes en reparation på våbenhuset, og det følgende års regnskaber nævner, at »vaabenhusets opbygning« (hovedstandsættelse?) har kostet i alt 201 mk., 6 dlr.; 1820 fik det nyt tegltag, 1830 en gesims; 1835 kaldtes det skriftehus⁷.

Tagværker. Bjælkerne over kor og skib samt korets spær er middelalderlige, af eg, men stærkt omsat og suppleret med fyr, enkelte bjælkeender viser endnu, at bjælke og spær har været samlet med blad og to nagler. Da de romanske deles blytag 1885 erstattedes med skifer (Chronik), fik skibet nyt tagværk af fyr, og samtidig mindskedes tagrejsning såvel på dette bygningsafsnit som på koret; spor på tårnet viser, at skibets tagryg tidligere nåede tårnets murkrone; angående spiret se ovenfor.

Kirken står i blank mur med små, rundbuede støbejernsvinduer, der stammer fra restaureringen 1851—52⁷, men over disse er der spor efter ældre, brede

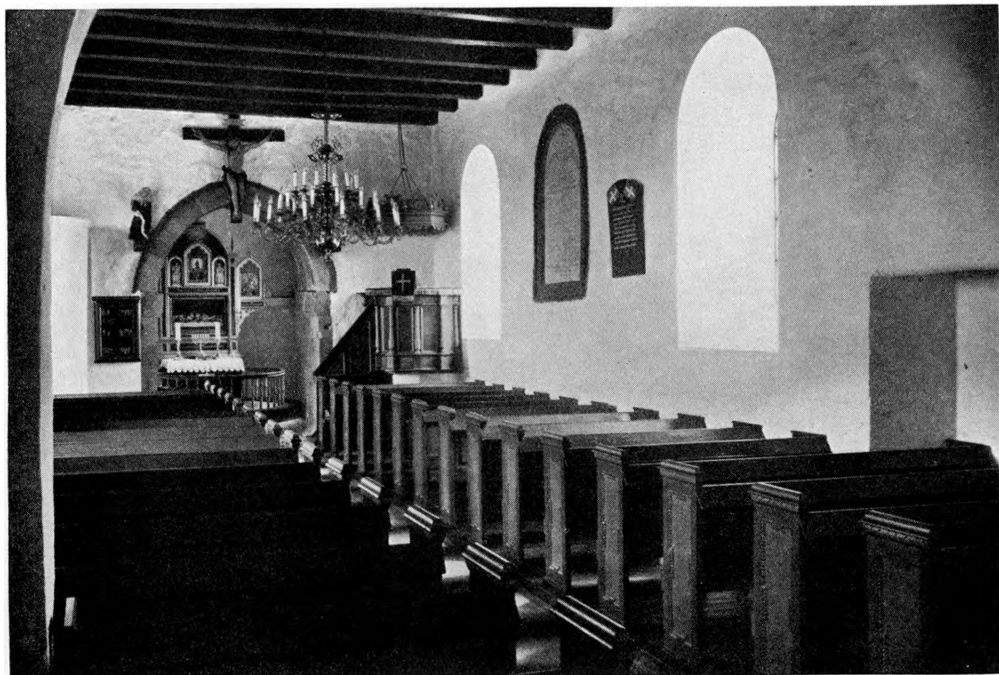

Fig. 6. Skrave. Indre, set mod øst.

E. M. 1952

og fladbuede vinduer, eet i nord, tre i syd. Tårnet har blytag, resten skifer; kor og skib er forsynet med sugfjæl. Det indre står hvidkalket, koret med malet fyrretræsloft, skibet med synlige bjælker, fremdraget 1923. Indvendig over hver af skibets døre ligger en halvsøjle af fyr, der sikkert stammer fra et $\dagger$ pulpitur (p. 726); de er antagelig anbragt på deres nuværende pladser ved restaureringen 1890. En istandsættelse af det indre er i gang 1956.

Kalkmalerier. Under korets loft er der en kalkmalet, romaniserende frise udført 1913 af maler Hartvig, Haderslev (Chronik).

INVENTAR

Alterbordet er muret og pudset og sikkert fra nyere tid; det står ca. 75 cm fra korets østvæg.

Altartavlen er en nygotisk opbygning fra 1846 af snedkermester C. H. Grevesen med malerier af C. P. Møller, Haderslev. I det spidsbuede storstykke, der flankeres af spir og har frie, spidsbuede sidestykker som vinger, er der indsat malerier i selvstændige rammer, nederst et rektangulært, nadveren (efter Leonardo da Vinci), øverst tre grupperet som tavlen selv med spidsbuet midtstykke og frie sidestykker, himmelfarten, Moses og mand med bog, de sidste malet gråt i gråt på træ, de øvrige på lærred. I sidestykkerne Magdalene ved korsets

fod og opstandelsen. Samtidig malet indskrift på bagsiden. Opmalet og istandsat 1940. Den tidligere †*altertavle* blev ødelagt ved en brand 1844⁷.

Fra kirkens gotiske †*altertavle* eller fra et †sidealter stammer en ca. 85 cm høj *Anna selvtredie* (fig. 7), et håndværksmæssigt og ret stift skåret arbejde fra slutningen af 1400'rne; Marias moder er fremstillet med et meget ungdommeligt ansigt, og Maria selv, hvis krone nu er uden takker, har en vældig hårfylde; begge har lange, tynde fingre. Det nøgne Jesusbarn, hvis hår er ordnet i sirlige krøller over den høje pande, rækker begge arme op mod moderen. Gruppen hænger nu på skibets nordvæg; alle farver er afætsede og en del enkeltheder (således barnets arme) fornyede.

Altersølv. *Kalk* fra guldsmed Rodes værksted i Haderslev (Bøje p. 228), helt svarende til Rødding (p. 710); på bægeret fastlodet krucifiks og graveret skriveskrift: »Denne Kalk er anskaffet til Skrave Kirke d. 12de October 1829«. 18,5 cm høj. Samtidig *disk* fra samme værksted, uden ornamenten. *Oblatæske* 1867, oval 12,3 cm lang, glat, med graveret kors på låget. Under bunden prikket skriveskrift: »Skrave Kjerke 1867« samt tre stempler: Obbekjer (sikkert for Chr. E. Obbekjer, Bøje 2966), Ribe, og Ribes bystempel (kirke). *Vinkande* med Københavns mærke 1896 og mestermærke: Traberg.

Sygekalk (fig. 11) 1801, 14,4 cm høj, med rund fod, svære, indknebne skaftled, af hvilke det nederste går i eet med foden, midtdelt knop af spidsovalt tværnsnit og bæger med skrå mundingsprofil over spinkel stav; *disken* er fastgjort til bunden ved en bajonetfatning, således at hulrummet tjener som oblatgemme. På disk og fod indprikket: »Vog 3³/₄ lod« og »Vog 10³/₄ lod« samt »Schrav Kirke 1801«. Mestermærke IH i oval for Just Høegh, Kolding (Bøje 1917).

Alterstager af malm fra 1944. Ved den ovennævnte brand 1844 blev også alterstagerne beskadigede; de afløstes af et par *stager* af støbejern, fra 1846⁷, nu anbragt på ankerbjælken bag alteret. De er 55 cm høje og har form som en korintisk søjle over en høj, korsprydet plint. Sammesteds findes et par 45 cm høje, drejede *træstager*, grønmaledede og med lidt rødt og guld, som ifølge en malet indskrift under bunden er skænket af Knud Lassen, Langetved 1877.

Alterskranke, fra 1835⁷, med drejede træbalustre.

*Døbefont*¹¹ (fig. 8), romansk, af granit, af en type som ellers ikke kendes i Sønderjylland. Den ret primitivt huggede kumme (66 cm i tv.), der hviler direkte på foden, har en tæt og fyldig bølgeranke mellem to flade rundstave. Den firkantede, opad tilspidsende fod har dybthugne tvillingarkader, hvori der løber en svær, foroven og -neden falset rundstav, der tilsyneladende fortsættes bag hjørnesøjlerne fra felt til felt. Indtil 1956 ved nordre korbuevange.

Dåbsfad af sydtysk arbejde fra sidste halvdel af 1500'rne, med drevet motiv i bunden: spejderne med vindrueklasen; herudnom bælte med udslidte minuskler, i øvrigt indstemplede stjerner og blomster. På randen graverede ver-

saler: »1770 d 6. Januarius døde sl. Hr. Detlev Blangsted [sognepræsten]. Samme Aar forærede enken dette døbe fad til Schrav kirke«. Tvm.

43,5 cm.

Dåbskande af tin, stemplet: Hans Høy.

†*Korgitter*. I korbuens vanger findes 136—

38 cm over skråkantsoklen indhuggede mærker efter en firkantet gesimsbjælke for et korgitter (sml. p. 720).

Korbuekrucifiks med sidefigurer (sml. fig. 6), efterreformatorisk, formodentlig fra 1700'rne.

Den meget muskuløse Kristusfigur med tornekrone er skåret efter det gotiske skema; lændeklædet er bundet op i en sløjfe ved figurens højre side. Den spinkle Mariaskikkelse står med hænderne i bedestilling og ser bedrøvet nedad, medens den barnligt buttede Johannes ikke viser ydre tegn på sorg; begge figurerne er skåret i eet med konsolklodserne. Sidefigurerne er ca. 90 cm høje. Nyere staffing.

Prædikestol (sml. fig. 6), fra årene efter 1740, da man agtede at anskaffe en ny prædikestol¹².

Den er enkelt opbygget, på fem fag (hvoraf det ene tjener som låge) med glatte stor- og småfelter og drejede balustersøjler på hjørnerne, hvorunder der har været hængeskjold; indvendig på vægfeltets frisebrædt skåret (sammenskrevne) bogstaver: NT og INT 1771, muligvis for sognepræsten Niels Tøxen. Glat opgangspanel fra restaureringen 1923—24, der har afløst et fra 1700'rne med udsavede, svejfedes balustre. Himmelfærd fra slutningen af 1700'rne, med udsavede top- og hængestykker, et topstykke med Christian VII.s kronede spejlmonogram; på undersiden lister i stjerneform. Nyere staffing, mørkegrønt i storfelterne, brunt på rammeværket og i de øvrige felter, guld og rødt på lister, søjlerne perlegrå. Indvendig på lågen malet: »Kirken malet i Aaret 1847 af P. S. Hylsebeck af Ærøeskjøl og P. H. Claussen af Haderslev«. Stolen, der står i skibets sydøstlige hjørne op ad triumfvæggen, hviler på et polygont muret fundament.

Stolestader fra restaureringen 1923—24, med vandret afsluttet gavlfod og rektangulære fyldinger med bølgelister.

†*Pulpitur* i vest, antagelig fra 1800'ernes midte, med drejede balustre og støttet af støbejernssøjler. Fra et ældre pulpitur stammer formodentlig to

P. N. 1923

Fig. 7. Skrave. »Anna selvtrøst«
(p. 724).

Fig. 8. Skrave. Døbefont (p. 724).

E. M. 1937

halvsøjler af fyr, nu anbragt over hver af skibets døre (sml. p. 723). Den søndre har en fuld længde af 185, den nordre af 173 cm, men selve søjleskafet måler i begge tilfælde 118 cm.

Orgel fra 1942, anbragt over vestdøren; det tidligere, fra 1907, var leveret af Marcussen, Åbenrå¹³.

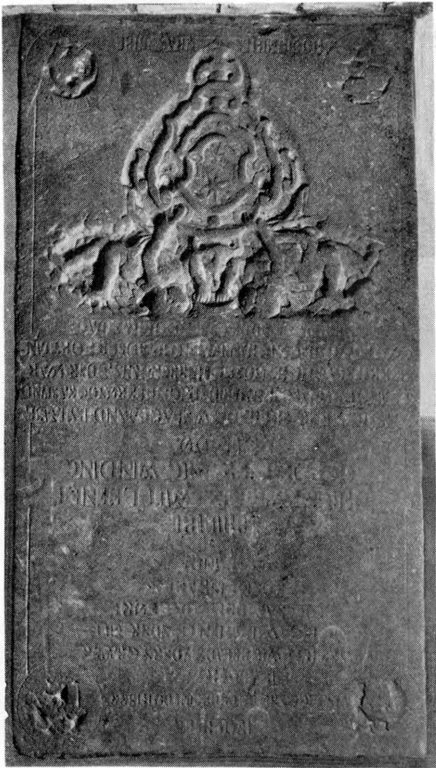
Klingpning, fra 1844⁷, af sort, skindforet fløj på jernring og -tap og med lille malmklokke; drejet skaft.

I tårnrummet hænger to blåmalede, fladbuede *tavler* med Christian VIII.s og hans dronnings navnetræk og indskrift: »Minde om Deres Majestæters Nærværelse den 14. September 1844«. Tavlerne, der maledes af maler Jessen, Langetved¹⁴, stammer fra en æresport, der rejstes i anledning af det kongelige besøg.

Lysekroner skænket 1907.

Klokke, 1437, ifølge Uldall (p. 170) antagelig støbt af klokkestøberen Kort. Indskrift med minuskler: »Anno d(o)m(in)o(!) m ccccxxxvii iare to pixten. ave maria gracia plena« (»i Herrens år 1437, det år i pinsen. Hil dig Maria, fuld af nåde«) mellem dobbelte rammelinier, de sidste to bogstaver dog under linien; hankene har smukke, skarpe profiler. Tvm. 92 cm.

Gammel *klokkestol* af eg, i bindingsværkskonstruktion med seks stolper, de to yderste par på to nord-sydgående planker, der er forankrede i muren, det midterste par på en øst-vestgående, som hviler på de to nævnte og ligeledes er forankret i murværket. Foroven er stolperne tappet op i to planker, over hvilke der atter for enderne er kæmmet to tværplanker. Alle stolper støttes af kopbånd, endestolperne af eet hver samt et fælles kryds (nyt, af fyr), midtstolperne af fem, to til under- og to til overplanken samt een længere til tværplanken. Forbindelserne er tappede med een eller to nagler. Nummerering med romertal.

E. M. 1952

Fig. 9. Skrave. Gravsten over Jes Tamsen, død 1634 (p. 727).

E. M. 1952

Fig. 10. Skrave. Gravsten, o. 1800, over bl.a. Hans Hansen af Krogstrup (p. 728).

GRAVMINDER

Mindetavler. 1) Over Peder Lauritsen Knude af Kjøbenhoved, truffet i hovedet af en kugle under »den ærefulde Fægtning i Sundeved den 13de April 1849, i hvilken to Metalkanoner fratoges den langt overlegne Fjende«; død på lazarettet 19. april samme år. Enkel tavle svarende til kongetavlerne, sortmalt med gylden skriveskrift i bladkrans kronet af to dannebrogspaner. På skibets sydvæg.

2) Over 14 faldne fra sognet i verdenskrigen 1914—18. På skibets sydvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 9) o. 1634, over Ies Iamsen (fejl for Tamsen) i Langetved, »kon. May. rideføget i Frøs og Kaslund herriter«, død 47 år gammel. Rød, ølandsk kalksten, 196 × 111 cm; tværskrift med reliefversaler. Over gravskriften Apoch. 14 (salig er de døde etc.) og Philip I (Christus er mit lefnet etc.). Under gravskriften to svævende småengle, der i den ene hånd holder livets krone, i den anden en kartouche med symmetrisk skjold hvori syvoddet stjerne over ophængt jagthorn; mellem stjerne og horn afdødes initialer I. T. I ste-

nens hjørner er der cirkler med evangelisttegn og evangelistnavnene i fordybede versaler; mellem de nederste reliefversaler: »hodie mihi, cras tibi« (»i dag mig, i morgen dig«). I våbenhuset.

2) O. 1750, med helt udslidt indskrift. Hvidgrå kalksten, 178 × 122 cm, hjørnecirkler med englehoveder og langs kanterne reliefranker. På kirkegården nord for skibet.

3) O. 1790 (fig. 10), fra samme værksted som bl.a. Branderup (Nr.-Rangstrup hrd.). Hans Hanssen af Krogstrup, født ? ?, død 26. jan. 17?? [var ejer af Bakkebo 1775—89¹⁵], med hustru Lovisse Iwersdatter, født 9. okt. (?) 1746, død <20 ?? 1810>. Rød, ølandsk kalksten, 180 × 121 cm, med reliefversaler og -kursiv i tværskrift; over skrifttavlen to svævende engle med krans, hvori: Memento mori (»husk, du skal dø«), forneden englehoved, til siderne ranker, alt indrammet af tværriflet kant. I våbenhuset.

KILDER OG HENVISNINGER

LA. Åbenrå. Tørninglen provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne. Rødding-Skrave 1880—1909. — Skrave præstearkiv: C 1—2. Kirkeregnskabsbøger 1723—1868. — Haderslev amtsvisitorialsager, slesvigske registratur nr. 161. Skrave kirke 1838—47. — Se i øvrigt arkivalier for Tørninglen provsti i almindelighed p. 28. — Chronik 1897 ff. (ved embedet). — Præsteindberetning til Thurah 1754. — Kirkeklokkecirculære af 1918 (NM). — Museumsindberetninger af S. A. Claudi-Hansen 1910 og P. Kr. Andersen 1934 (forundersøgelse af inventar). — Undersøgelse og beskrivelse ved Elna Møller og Erik Moltke 1952.

Haupt I, 419 f. — A. J. Marcussen: Optegnelser fra Skrave Sogn, Haderslev 1913. — Tage Holm, i Den nordslesvigske kirke, under red. af H. Hejselbjerg Paulsen, 1945, p. 270 ff.

¹ Danske Sagn III, 1931, p. 112, nr. 443; sml. smst. III, 1895, p. 281, nr. 1386. ² Danske Sagn III, 1895, p. 86, nr. 448; sml. smst. IV, 1896, p. 27, nr. 119. ³ Dansk Folkemindesamling, 3054, 1932/5 og 23. ⁴ 1839 bemærkes, »at den søndre side af kirkegården hverken er skiftet eller afbenyttes, fordi gravene løbe fulde af vand« (protokol for skole-

E. M. 1952

Fig. 11. Skrave. Sygekalk 1801 (724).

visitatser i Tørninglens skoler, kirke- og skolesager etc.). ⁵ Stenhugger Jens P. Petersen fra Føvling, som omsatte det gamle kampestensdige (Marcussen: Optegnelser, p. 12). ⁶ Topografica Sønderjylland: arkivalier aflev. fra Ribe katedralskoles håndskriftsamling (1409)—1762. ⁷ Skrave præstearkiv: kirkeresk. 1723—1868.

⁸ Tørninglen provstearkiv: kirkeresk. 1858—68. ⁹ Visitorialsager, nr. 161 etc. 1838—47. ¹⁰ Ribe bispearkiv: Kalvslund og Frøs herreders kirkeresk. 1688—1707, sml. RA. AK. Tyske assignmentskontor 1680—1771. Akter vedr. reparation af kirkerne Lintrup, Hjerting, Rødding og Skrave. ¹¹ E. Sauermann: Die mittelalterlichen Taufsteine der Provinz Schleswig-Holstein, Lübeck

1904, p. 40. ¹² Acta XII A. Alm. kirkesager 1623—1800. ¹³ Tørninglen provstearkiv: sager ang. de enkelte sogne etc. 1880—1909. ¹⁴ Marcussen: Optegnelser p. 59. ¹⁵ Jfr. Københoved Bysamfund. Bidrag til Skrave sogns historie I, Kolding 1950, p. 405.